

Avvecklingens politiska logik. Brittiska gruvor och svenska varv

BO ROTHSTEIN

En av mina mera avgörande politiska upplevelser skedde för nu rätt många år sedan i Lund vintern 1984/85. En stor politisk händelse vid denna tid var den dramatiska kolgruvearbetarstrejken i Storbritannien. Vänsterpartiet kommunisterna (som det då hette) hade bjudit in två representanter från det brittiska gruvarbetarförbundet till ett offentligt stödmöte. Möteslokalen var fullpackad och de två ärrade gruvarbetarnas anföranden möttes av stormande applåder och hurrarop. Här var det klasskamp på riktigt och under ledning av sin legendariske ordförande Arthur Scargill utmanade man Tory-regeringen ledd av den i vänsterkretsar så innerligt avskydda Margaret Thatcher. Det för mig märkliga med de två gruvarbetarnas anförande var emellertid att de inte bara kritiserade Thatcher-regeringens plan att stänga ner vissa gruvor, utan också delar av sitt eget förbund och resten av den brittiska fackföreningsrörelsen. Kritiken mot "svartfötterna" i det egna förbundet som inte anslutit sig till strejken var stenhård. Scargill hade inlett strejken utan att ha en omröstning och omkring en tredjedel av avdelningarna ställde inte upp. Likaså var kritiken mot andra fackförbund (om jag minns rätt särskilt det brittiska transportarbetarförbundet) mycket hård för att de inte sympatistrejkkade utan fortsatte att transportera kol från de gruvor som var igång trots strejken. Men inget av detta verkade bekymra åhörarna som istället på alla sätt uttryckte sitt stöd för denna strejk, inte minst när det gällde att samla in pengar till de strejkande och deras familjer.

Själv lämnade jag mötet tämligen nedstämd eftersom jag tyckte det stod klart att gruvarbetarfacket skulle förlora och förlora stort eftersom man varken hade stöd från hela sin medlemskår eller från andra fackföreningar verksamma i centrala angränsande näringar. Allt påhejande från publiken (i huvudsak liksom jag akademiker) syntes mig som att heja på någon som tänker hoppa över ett omöjligt stup men där man själv väljer att stå kvar på säker mark. Den ställföreträdande klasskampens logik kan man kanske säga.

Det gick också såsom jag befارade. Gruvarbetarna led ett svidande nederlag och för vänstern i Storbritannien var detta en slags vändpunkt som innebar att thatcherismen fick vind i seglen med långtgående följder inte bara för brittisk politik utan för hela västvärlden. 1970-talet hade varit de brittiska fackföreningarnas stora kamptid där man inte minst inom den offentliga sektorn tog till strejkvapnet. Tidvis var Londons gator fyllda av stora sopberg och man fick ransonera elektriciteten. Gruvarbetarförbundet hade genom strejkvapnet lyckats knäcka en Tory-regering år 1974 under denna tid. Men efter gruvstrejkens nederlag 1984–85 gick luften ur denna vänsterpolitik och vi fick se nyliberalismen gå segrande fram.

Mina försök att begripa mig på denna politiska utveckling ledde mig bland annat till läsningen av en bok med titeln *The Miners' Strike 1984–5. Loss Without Limit* författad av två eminenta journalister, Martin Adeney och John Lloyd.¹ Titeln anspelade dels på gruvarbetarnas smärtsamma nederlag, dels på ett uttalande av Arthur Scargill. Han hade innan strejken bröt ut blivit inbjuden av en kommitté i det brittiska underhuset för att ge sin syn på kolgruveindustrins framtid. Det statliga gruvbolaget som helt dominerade gruvindustrin önskade lägga ner ett antal gruvor som man hävdade gick med förlust. Gruvindustriarbetarfacket var emot och Scargill fick frågan om han ansåg att det alls fanns någon förlustnivå för en gruva där även han kunde gå med på att den skulle stängas. Hans svar till kommittén var att det för honom inte fanns någon sådan nivå, istället var det ”loss without limit”.

Samtidigt som jag läste detta höll jag på att lägga sista handen vid min doktorsavhandling som handlade om svensk arbetsmarknadspoli-

1. London: Routledge & Kegan Paul 1986.

tik.² Ett svar som det som Scargill gav, tänkte jag, skulle aldrig en svensk fackföreningsledare kunnat ge. Denne skulle, om den ekonomiska svackan var tillfällig, visserligen kunnat kräva en kortare tids subventioner från staten, men om inte verksamheten på längre sikt kunde bära sig ekonomiskt skulle man, om än motvilligt, accepterat en avveckling. Men, man skulle ha krävt omfattande insatser från arbetsmarknadspolitiken i form av allsköns åtgärder för att omskola arbetskraften och annan hjälp för att hitta nya arbeten eller om inte detta gick, tillgång till så kallade beredskapsarbeten eller rejäla avgångsvederlag för den äldre delen av arbetskraften. Den Rehn–Meidnerska politiken som var grunden för den ”aktiva arbetsmarknadspolitiken” byggde på att minde lönsamma industrier skulle slås ut (också av den solidariska lönepolitiken) och arbetskraften skulle förflyttas till de mera framgångsrika företagen och branscherna. I stora drag saknade Storbritannien vid denna tid en sådan politik för att hantera strukturomvandling, utöver att Thatcher säkerligen på alla sätt ville klämma åt det militanta gruvarbetsfacket.

Detta slog mig när jag läst en minnesbok om Sören Mannheimer som gavs ut förra året, *Röster om Sören Mannheimer*.³ Mannheimer var en ledande socialdemokratisk Göteborgspolitiker som levde 1934–2016. Han kom från en liberalt-borgerlig familj men blev under studentåren i Lund starkt påverkad av Ernst Wigforss och Bertrand Russell. Efter några år med egen advokatbyrå blev han förbundsjurist på Metall var-efter följde en mängd politiska uppdrag i Göteborg. Han var ledamot av kommunstyrelsen från 1971 till 1988, satt i fullmäktige från 1971 till 1991 och var medlem av Socialdemokraternas partistyrelse från 1969 till 1991. Åren 1982–1985 var han kommunalråd med ansvar för bolagssektorn och näringspolitik och därefter fram till 1988 finanskommunalråd och kommunstyrelsens ordförande. I viss mån kom han att gestalta den svenska så kallade blandekonomin storhetstid då han också under tjugo år satt i styrelsen för AB Volvo och tillika var nära vän med företagets dåvarande vd Pehr G. Gyllenhammar. Olof Palme försökte vid ett tillfälle rekrytera honom till posten som justitieminister men han ville inte

2. *Den socialdemokratiska staten. Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*. Lund: Arkiv förlag 1986, ny uppl. 2010.

3. Göteborg: A-Script förlag 2020.

lämna Göteborg. Boken innehåller över tjugo bidrag och medverkar gör såväl familjemedlemmar som ungdomsvänner, ledande socialdemokratiska politiker och även några politiker från andra partier. Lovorden är som i (nästan) alla vänböcker legio, Mannheimer förefaller ha varit en omdömesgill, pålitlig, samarbetsinriktad, prestigelös och mycket vänsäll person. Vad som i det ovanstående sammanhanget är intressant är att flera av bidragen betonar vilken utomordentligt viktig roll Mannheimer spelade vid avvecklingen av de stora varven i Göteborg. Den göteborgska varvsindustrins ekonomiska sammanbrott under 1970-talet var ingen liten sak. I runda tal handlade det om minst femtontusen arbetstillfällen plus mängder av anställda vid olika underleverantörer. De stora varven kan också sägas ha utgjort en central del av den göteborgska industrins grund och, om man nu kan tala om en sådan sak, stadens identitet. I Göteborg hade man byggt fartyg alltsedan staden grundades på 1600-talet. De mest betydande varven som Eriksberg, Götaverken och Lindholmen var internationellt välkända varumärken. Sören Mannheimer var mycket aktiv för att man under, som det heter på svenska, ”ordnade former” skulle kunna avveckla denna stora industri. Som ett av bidragen formulerar det: ”Sören hade en fantastisk förmåga att hitta konstruktiva lösningar som kunde accepteras både av Svenska Varv, Metall och kommunen.” Skillnaden mot Arthur Scargills ”loss without limit” är slående. En före detta klubbordförande som Mannheimer samarbetade mycket med skriver i boken: ”Det var en process där vi successivt fick insikten och själva tvingades acceptera att det inte gick att pumpa in pengar i en varvsindustri som inte hade förutsättningar för att klara sig.” I denna omstrukturering spelade den omfattande arsenalen av arbetsmarknads-politiska åtgärder en helt central roll. Många av varvsarbetarna kunde få stöd för att hitta jobb i andra branscher.

Ekonomer har gjort oändligt många analyser för att utröna om ”aktiv” arbetsmarknadspolitik är samhällsekonomiskt lönsam. Man har till exempel försökt mäta om de som får ta del av utbildningsinsatser har bättre möjligheter att hitta nya (och bättre betalda) jobb än de som inte får sådana insatser. Vad som kommer bort i sådana analyser är de politiska faktorerna. Varvskrisen (och andra industrikriser) i Sverige har, förmodligen på grund av sådana ”aktiva” åtgärder, inte lett till den slags

svårartade politiska konflikter och personliga tragedier som den brittiska gruvpolitiken orsakade. Och vänsterns hejramsor i Lund och ropen på mera klasskamp var inte bara meningslösa gester utan förmodligen gjorde de mer skada än nytta för de ”reellt existerande” brittiska gruvarbetarna och deras familjer.

I väntan på den engelska *Festschriften*, den definitiva biografien eller de självförhärligande memoarerna kommer här för första gången en samling porträtt av ett tjugotal svenska forskare, författare och vänner till den internationellt mest uppmärksammade svenska statsvetaren, den kontroversielle samhällsdebattören Bo Rothstein.

Sven Engström & Sven Hort (red.),
Om Bo Rothstein, Arkiv förlag, 206 s.

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«